

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิถีชีวิตและสภาพชุมชนไทยในอดีตมีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่เรียบง่าย และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ดำรงอยู่ภายใต้ระบบนิเวศ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีความเข้าใจในหลักการที่จะอาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความใกล้ชิดและผูกพันกับธรรมชาติ มีธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่แสดงถึง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดและเคารพต่อธรรมชาติ เช่น ชุมชนล้านนาในอดีตมีวิถีชีวิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับป่ามาอย่างยาวนานมีการตั้งสมเรียนรู้มีการถ่ายทอดวิถีคิด มีการปรับตัว ในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ในฐานะที่ป่าเป็นทั้งที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร สมุนไพร แหล่งน้ำและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าในการดำรงชีวิต มีระบบความคิด ความเชื่อที่ให้ความเคารพอ่อนน้อมต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว และจากความคิดและความเชื่อลักษณะดังกล่าว ชุมชนจึงมีวิถีชีวิตที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับป่ามาเป็นเวลายาวนาน ป่าเป็นแหล่งปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ชุมชนได้พึ่งพาอาศัยเกื้อหนุนกันใช้ ทั้งในฐานะที่เป็นปัจจัยสี่ คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และในฐานะที่เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คือ ดิน น้ำ ปุ๋ยจากธรรมชาติ (ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, 2542)

ป่าเป็นครูสอนให้มนุษย์เข้าถึงสัจธรรมแห่งเอกภาพและความหลากหลาย ความยั่งยืน การเปลี่ยนแปลงและความอ่อนน้อมต่อธรรมชาติและยังสอนให้มนุษย์เข้าใจถึงความสัมพันธ์ การเชื่อมโยง และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นระบบนิเวศ ป่ายังสอนให้มนุษย์เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และชุมชนกับธรรมชาติ และความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยระหว่างมนุษย์ด้วยกัน นอกจากนั้น ยังสอนให้มนุษย์เข้าใจการก่อกำเนิด การผลิตซ้ำและความยั่งยืนของธรรมชาติ มนุษย์แต่ละกลุ่มที่อยู่อาศัยร่วมกันกับป่าจึงพัฒนาวิถีคิด และการตระหนักรู้ว่าชีวิตได้รับการหล่อเลี้ยงจากป่า และความต่อเนื่องยั่งยืนของชุมชนและสังคม จะมีได้ก็ต่อเมื่อมีความยั่งยืนและความหลากหลายของป่าซึ่งตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งในด้านอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ชุมชนที่อาศัยร่วมกับป่าจึงพัฒนาวิถีคิดและอุดมการณ์ที่ยึดถือป่าและต้นไม้ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่อยู่ของเทพดาอารักษ์และวิญญาณบรรพบุรุษ วิถีคิดเช่นนี้นำมาสู่ความยำเกรงความเคารพอ่อนน้อมและการดูแลรักษาป่าและธรรมชาติให้มีความยั่งยืน ป่าไม้ยังเกื้อหนุนก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ สังคม สืบทอดองค์ความรู้ในวิถีชีวิตชุมชน

จนกลายเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมร่วมกันของชุมชน เป็นศูนย์รวมทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตชุมชน แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาและความมั่นคงในการดำรงอยู่ผ่านการจัดการป่าร่วมกันของชุมชน (ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา, 2546)

ป่าจึงเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีความหลากหลายมีความซับซ้อนของมิติทางสังคมในด้านต่าง ๆ มากมาย ทั้งคติความเชื่อเรื่องผี พิธีกรรม และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม มิติทางสังคมกับระบบความเชื่อจึงเป็นสิ่งที่ไม่แยกออกจากกัน ดังนั้น ระบบความเชื่อจึงเป็นพื้นฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่มนุษย์ใช้เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีและจิตวิญญาณในชุมชนล้านนาจึงมีประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อมากมาย ผีในวัฒนธรรมล้านนาจึงเป็นผู้รักษา กฎเกณฑ์ทางสังคมที่คอยควบคุมกำกับให้ผู้คนต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ผ่านระบบความเชื่อร่วมกันในสังคมนั้น ๆ ดังนั้นการเลี้ยงผีขุนน้ำของชาวบ้านล้านนาจึงไม่ใช่เพียงแค่การรักษาความสมบูรณ์ของป่าและน้ำเท่านั้น แต่มีความหมายรวมถึงการรักษาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนในชุมชนจะเข้าไปบวกรุกทำลาหรือเข้าไปทำไม่ดีไม่งามไม่ได้ด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543) กล่าวคือ ชาวบ้านไม่ได้แยกความเชื่อและการควบคุมพฤติกรรมผู้คนออกไปจากการจัดการป่า มุมมองในการให้ความหมายต่อป่าไม้ดังกล่าว เป็นความอ่อนน้อมและให้คุณค่าต่อธรรมชาติว่า เป็นมารดาของสรรพสิ่ง การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติจึงเป็นการอยู่กับสิ่งที่มีบุญคุณต่อชุมชน และการบวกรุกทำลาป่าไม้และธรรมชาติจึงเท่ากับเป็นการทำร้ายผู้มีพระคุณ มิติทางสังคมจึงเป็นกลไกอันสำคัญในวัฒนธรรมชุมชนที่คอยควบคุม ขับเคลื่อน และรักษาความเป็นปึกแผ่นของชุมชนเอาไว้

จากความล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรของรัฐ จึงเริ่มมีความตระหนักว่าการจัดการป่าต้องมีการจัดการป่าในระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย และต้องอาศัยมุมมองด้านสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนที่อาศัยใกล้ป่าหรืออยู่กับป่าในหลายพื้นที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างไม่ทำลายล้างและสมดุลกับธรรมชาติ ดังนั้น วิธีคิดและความเชื่อเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนนำไปสู่ระบบการให้คุณค่าทางวัฒนธรรม ความเชื่อและระบบคิดกลายเป็นมาตรการในการอนุรักษ์ป่าอย่างได้ผลและเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในการรักษาป่าและสร้างความผูกพันทางจิตวิญญาณระหว่างคนกับธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันของคน ชุมชน ป่าไม้ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นคุณค่าแห่งระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับความเชื่อ ชุมชนกับป่า การจัดการป่าชุมชนจึงเป็นการจัดการทางสังคมของชุมชนด้วย ชาวบ้านมีการจัดการทรัพยากรป่าอย่างยั่งยืน เพื่อการดำรงชีพพออยู่พอกิน สะท้อนในรูปแบบการจัดการป่าของชุมชนที่แยกออกเป็นป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย ป่าประเพณี ซึ่งเป็นการจำแนกการใช้ทรัพยากรของชุมชนให้เกิดความสมดุลผ่านระบบความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนที่ส่งผลต่อการจัดการป่าชุมชน มีวิถีชีวิตชุมชนที่เป็น

หนึ่งเดียวกับธรรมชาติ ใช้ทรัพยากรน้อย ยังผลให้ธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์และดำรงอยู่มาอย่างยาวนาน (สืบสานล้านนา : สืบสานภูมิปัญญาของแผ่นดิน, 2542)

ทั้งนี้งานศึกษาเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนผ่านมิติมุมมองด้านความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อของชุมชนเป็นเงื่อนไขและปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการรักษาป่า ดังเช่นงานวิจัยของฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ(2536) พบว่า เงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนนั้นประกอบไปด้วยเงื่อนไขจิตสำนึกในการรักษาป่าที่เกิดจากปัจจัยด้านพิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านที่มีพื้นฐานมาจากแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับธรรมชาติและมนุษย์ ชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องของผีอารักษ์ ซึ่งเป็นผู้ดูแลป่าของหมู่บ้าน ดังนั้นจึงเป็นการไม่สมควรที่จะมีผู้ใดผู้หนึ่งย่างกรายเข้าไปรบกวน และการเข้าไปใช้ทรัพยากรในป่าบริเวณดังกล่าวจึงต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ชุมชนเป็นผู้กำหนด เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พอใจและไม่ลงโทษในลักษณะนี้ระบบการจัดการป่าของชาวบ้านจึงเป็นระบบที่วางอยู่บนพื้นฐานของจารีตประเพณีและกฎเกณฑ์ที่ไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หากแต่สั่งสอนสืบทอดต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งและงานศึกษาเรื่องระบบความเชื่อในการจัดการป่าไม้ของกะเหรี่ยงบ้านขุนแปะอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ของ ปลา อรุณวรลักษณ์ (2533) พบว่า มีการสร้างระบบความเชื่อที่บอกว่า ป่ามีเจ้าของและมีการถ่ายทอดความรู้ในสิ่งเหนือธรรมชาติจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคนเพื่อรักษาป่าให้คงอยู่ในสภาพที่อุดมสมบูรณ์ สามารถตอบสนองต่อชุมชนได้ ระบบความเชื่อของกะเหรี่ยงจึงเสมือนกลไกทางสังคมที่คอยควบคุมและบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ตลอดไป

ในประเด็นด้านความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงกับการจัดการป่า อย่างเช่น งานศึกษาเรื่องการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อโดยผ่านพิธีกรรมในชุมชนชนบท ซึ่งศึกษาโดย รุ่งทิพย์ กล้าหาญ (2539) พบว่า พิธีกรรมของชุมชนเป็นกุศโลบายที่ถูกสร้างขึ้น เพื่อทำหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อเรื่องระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งเน้นการปฏิบัติต่อธรรมชาติ โดยตระหนักถึงคุณค่าและการธำรงรักษา ร่วมกับการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นการขัดเกลาเกี่ยวกับการยอมรับในความแตกต่างและอำนาจและปฏิบัติตามข้อกำหนดโดยใช้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อมาควบคุมพฤติกรรมของผู้คนในชุมชนเพื่อการลดความขัดแย้ง สร้างความร่วมมือ ความสามัคคีขึ้นในกลุ่มโดยความพึงพอใจร่วมกัน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการสร้างระบบความเชื่อซึ่งเป็นที่พึงทางจิตใจเพื่อช่วยเป็นกำลังใจในการแก้ไขปัญหา และเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขในวิถีทางของชุมชน และงานวิจัยเรื่องมิติทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนโดยอากาศกร ว่องเขตกร(2545) พบว่า มิติทางสังคมมีผลต่อการจัดการทรัพยากร

ของชุมชนโดยอาศัยระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ระบบความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีในการสร้างกฎเกณฑ์ และระเบียบในการจัดการทรัพยากรน้ำ เป็นต้น

สำหรับการศึกษาคั้งนี้ ผู้ศึกษาสนใจพื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นชุมชนบ้านงาแมง ต.แม่สาบ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ อันเป็นชุมชนที่มีโครงสร้างทางสังคมที่มีระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับชุมชนอื่น และยังมีพึ่งพาใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมาเป็นเวลานานตั้งแต่อดีต และยังมีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน โดยอาศัยระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนเข้ามาช่วยในการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เช่น ระบบเครือญาติ ประเพณีพิธีกรรมความเชื่อ และระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มาเป็นพื้นฐานในการช่วยกันรักษาป่าชุมชน ผ่านรูปแบบองค์กรชุมชน ซึ่งหมู่บ้านงาแมงมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง และมีคณะกรรมการหมู่บ้านเข้ามาช่วยในการจัดการดูแลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยอาศัยประเพณี พิธีกรรม และขนบธรรมเนียมของชุมชนเข้ามาช่วยในการจัดการป่าชุมชน เพื่อดึงเอาสมาชิกในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมและสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและนำไปสู่การจัดการดูแล รักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชุมชนได้อย่างเท่าเทียม

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาถึงความเชื่อ พิธีกรรม ระบบการผลิต และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนบ้านงาแมงว่า มีผลต่อการจัดการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างไร และชุมชนอาศัยอะไรเป็นสื่อกลางในการจัดการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่าชุมชน เช่น ระบบประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อของชุมชน เป็นต้น รวมทั้งความสัมพันธ์ในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นปึกแผ่นหรือความหละหลวมภายในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนอย่างไร หรือมีการสะท้อนผ่านมิติกระบวนการทางสังคมได้ไหนดบ้าง เช่น ระบบวิถีคิด บทบาทหน้าที่ทางสังคมและองค์กรทางสังคม ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มคน และสังคม ในการที่จะรักษาทรัพยากรป่าไม้เอาไว้ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน โดยที่สมาชิกในชุมชนยังสามารถใช้ประโยชน์และดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ไปได้พร้อม ๆ กัน วิธีการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านงาแมงโดยอาศัยระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเข้ามาช่วยในการดูแล รักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ จึงน่าจะเป็นคำตอบและเป็นแนวทางศึกษาด้านการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนโดยชุมชน เพื่อช่วยจรโลงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าของชุมชนเอาไว้ ให้เป็นสมบัติสืบทอดให้กับลูกหลานในอนาคตต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านงาแมง ตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมในการจัดการป่าชุมชนบ้านงาแมง ตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

1.3 ขอบเขตในการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรเป้าหมาย คือ ชุมชนบ้านงาแมง ต.แม่สาบ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ ซึ่งมีทั้งหมด 43 ครัวเรือน ชาย 84 คน หญิง 87 คน รวม 177 คน (ข้อมูลจากแผนแม่บทชุมชนบ้านงาแมง,2547)

1.3.2 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ชุมชนหมู่บ้านงาแมง ต.แม่สาบ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่

1.3.3 ขอบเขตเนื้อหาในการศึกษา

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน พิธีกรรม ความเชื่อ ระบบการผลิตที่ส่งผลต่อการช่วยปกป้อง รักษาป่าของชุมชนให้คงอยู่ ศึกษาวิถีคิดของผู้คนในชุมชนที่สะท้อนออกมาในรูปแบบความสัมพันธ์ หรือการพึ่งพาระหว่างสมาชิกในชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติต่อการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและการใช้ทรัพยากรชุมชนในการดำรงชีวิตผ่านความเชื่อเรื่องผี ที่นำไปสู่กิจกรรมต่างๆ ผ่านพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการควบคุมดูแลรักษาและการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และกระบวนการที่ชุมชนใช้ในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งในขอบเขตเนื้อหามีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันถึงรายละเอียดปลีกย่อยของพิธีกรรม มาประยุกต์กับการจัดการป่าของชุมชนที่สัมพันธ์ต่อกันมา ซึ่งได้แก่ ระบบการผลิต ความเชื่อ พิธีกรรม รวมทั้งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและพิธีกรรมและจารีตของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน

โดยแยกการศึกษาในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาการจัดการป่าชุมชน

1.1 พิธีกรรม ความเชื่อ การผลิตซ้ำของอุดมการณ์ที่สืบทอดกันมา จากการจัดการป่าชุมชนในอดีต ที่เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของการทำมาหากิน กฎระเบียบ คุณภาพชีวิต และระบบคุณค่าทางสังคม

1.2 ความจำเป็นในการรักษาหรือป้องกันคุณภาพของระบบนิเวศ

1.3 การต่อต้านและการรุกรานจากภายนอก เช่น สัมปทานไม้ โครงการรัฐธุรกิจเอกชน การแย่งชิงทรัพยากรจากชุมชนใกล้เคียง ภัยแล้ง เป็นต้น

1.4 การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งทำงานบนพื้นฐานของการรักษาผลประโยชน์ของชุมชน

1.5 การจัดตั้งองค์กรประชาชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม จารีตประเพณี และประสบการณ์ที่สั่งสมและถ่ายทอดสืบกันมา และสามารถปรับตัวให้เข้ากับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและระบบนิเวศที่เปลี่ยนแปลง รวมทั้งตอบสนองความต้องการของชุมชน

1.6 จารีตการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน

1.7 ระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

2. ศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมในการจัดการป่าชุมชน

2.1 ประวัติความเป็นมา และการก่อตั้งของชุมชน

2.2 กลุ่มประชากร/ชาติพันธุ์

2.3 ความเชื่อเรื่องผี

2.4 การจัด พิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีเลี้ยงผีหอเจ้านาย และการรวมกลุ่มทางสังคม

2.5 วิธีการดำรงชีวิต

2.6 ระบบการผลิตของชุมชน

2.7 ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม (ครอบครัว, เครือญาติ, ชุมชน)

1.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา

แนวคิดป่าชุมชน เป็นประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชน คือ คนและความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับสภาพแวดล้อม ผู้ศึกษาให้ความสนใจต่อการศึกษาระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในการจัดการป่าชุมชนผ่านรูปแบบของพิธีกรรม ความเชื่อ วิถีชีวิตที่พึ่งพาป่าและความสัมพันธ์ในชุมชนแบบเครือญาติที่มีการพึ่งพาอาศัย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีความสามัคคี

กัน ในชุมชน โดยอาศัยแนวคิดการจัดการป่าชุมชน แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนกับการในอนุรักษ์ป่าชุมชน แนวคิดมิติทางสังคม มาเป็นฐานแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาความเชื่อ พิธีกรรม ระบบการผลิตและความสัมพันธ์ในชุมชนที่ส่งผลต่อการจัดการป่าชุมชน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชุมชน ซึ่งมีการสังมองค์ความรู้ ปรับปรุง และมีการเรียนรู้ร่วมกัน ตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และพัฒนาการทางสังคมร่วมกันมาจนกลายมาเป็นวัฒนธรรมที่สามารถถ่ายทอด เรียนรู้ โดยใช้แนวคิดมิติทางสังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน มีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจ และความรัก มิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างจะเรื่องใดก็แล้วแต่และมีการจัดการ (ประเวศ วะสี, 2530) ผ่านการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ทางสังคม เช่น พิธีกรรม ความเชื่อเรื่องผี เช่น การแบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนผ่านความเชื่อในระบบชนชั้นของผี ดังนั้น พื้นที่ต้นน้ำ เขตป่าหวงห้าม เขตพื้นที่ใช้สอยจึงเป็นมิติหนึ่งในการจำแนกการใช้ทรัพยากรของชุมชนให้เกิดความสมดุล ผ่านความเชื่อเรื่องผีที่เป็นกลไกทางวัฒนธรรม ชุมชนที่คอยควบคุมและรักษาความเป็นปึกแผ่นของชุมชนและนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนร่วมกันอย่างมีเป้าหมายและมีประสิทธิภาพ โดยมีการสังม ปรับปรุง เรียนรู้ร่วมกัน ผ่านประสบการณ์ที่ชุมชนประสบกับปัญหา อุปสรรค ในการรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น การบุกรุกพื้นที่ป่า การแย่งชิงทรัพยากร จนกระทั่งชุมชนพัฒนาวิธีการแก้ปัญหากลายเป็นพิธีกรรม ความเชื่อและกฎระเบียบที่ชุมชนใช้ในการปกป้องรักษาป่า ผนวกกับการที่มีองค์กรชุมชนคอยทำหน้าที่และคอยประสานงานกำหนดนโยบายด้านจัดการ รวมทั้งการมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนทำให้ชุมชนมีการจัดการป่าที่เข้มแข็ง และเกิดความยั่งยืนของทรัพยากรที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์สืบต่อไป

1.5 นิยามศัพท์

การจัดการป่าชุมชน หมายถึง วิธีการที่ชุมชนใช้ควบคุม ดูแลรักษาป่า และการจัดสรรทรัพยากร โดยอาศัยระบบความเชื่อ โดยมีพื้นฐานจากความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องผี พิธีกรรมเช่นสรงผีบ้าน ผีน้ำ ซึ่งส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ รวมทั้งการสร้างกฎเกณฑ์ที่มาเสริมความเชื่อ โดยมีเป้าหมายในการปกป้องป่าให้อุดมสมบูรณ์ตลอดไป

ความสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึง ระบบโครงสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชนบ้านแก่งที่ประกอบไปด้วย ความสัมพันธ์แบบเครือญาติหรือเพื่อนบ้านโดยมีความเชื่อ อุดมคติ

ช่วยเหลือแบ่งปัน มีความเป็นประชาสังคมโดยมีจิตสำนึกร่วมกัน โดยมีกลุ่มคน ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง การมีกิจกรรมร่วมกัน โดยทุกคนถือว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาและกำหนดทิศทางที่ตนเองต้องการ โดยมีเป้าหมายคือความสงบสุขและรวมพลังในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนต่อไป รวมทั้งการมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งทำงานบนพื้นฐานของการรักษาผลประโยชน์ของชุมชน การจัดตั้งองค์กรประชาชน จารีตการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชนและสุดท้ายคือ ระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม มาเป็นฐานในการจัดการป่าชุมชน

พิธีกรรม หมายถึง รูปแบบและวิธีการที่ชุมชนใช้ในการรวมกลุ่มกันเพื่อประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาป่า เช่น พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีเลี้ยงผีหอเจ้านาย ที่ทำหน้าที่ดูแลควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าและให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ต่อชุมชนอย่างมั่นคงสืบไป

ความเชื่อ หมายถึง สิ่งที่ชุมชนยึดถือไว้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของสมาชิกทุกคนเป็นความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น เช่น ผี เทพยคาอารักษ์ ที่ทำหน้าที่ดูแล ควบคุมการใช้ป่า ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ทำให้สมาชิกในชุมชนมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน ถือว่าเป็นกลุ่มสังคมเดียวกัน เป็นการผลิตซ้ำของอุดมการณ์ที่มีการสืบทอดกันมาในเรื่องการจัดการป่า ตั้งแต่อดีตซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตและวิถีคิดของชุมชนต่อทรัพยากรธรรมชาติ